

десятиліття. Особливо це стосується Істинно-православної церкви й Істино-православних християн. Разом з тим, цей факт змушує лідерів православних утворень шукати більш гнучкі форми організації своєї релігійної практики.

Ще одна тенденція, на яку варто звернути увагу, пов'язана з активним переміщенням учасників православних сект і течій із села до міста. Явище це є закономірним і зв'язане з процесом урбанізації. Протягом довгого періоду місто стикалось (і продовжує стикатись) не з окремими групами сільських мігрантів, а із значною кількістю вихідців із села. Вони завжди складали домінуюче джерело зостання міського населення, доля природнього приросту городян ніколи не була провідною. Це призвело до того, що навіть прихожани, які належать до Істинно-православних християн, які традиційно вважалися селянами за своїм складом, вони утворюють свої громади у містах. В контексті нашої теми це явище можна пояснити тим, що переважна більшість міського населення надіється на повернення до села і не прагне до набуття статусу міського жителя. Свідомо чи несвідомо вони відтворюють у нових місцях проживання звичний спосіб життя, в тому числі і духовну автономію.

Таким чином, у перспективі головним чинником розвитку і поширення сект і течій православного погодження виступатиме фактична нездатність Православної Церкви до оновлення і адаптації в умовах постмодерного суспільства, що означатиме втрату впливу православ'я на певну частину парафіян. Йдеться про тих парафіян, які прагнуть оновити православну віру, очистивши її від закостенілої обрядової практики. Саме духовним притулком і засобом оновлення істинної віри виступатимуть позацерковні неохристиянські об'єднання і групи містичного культу.

5. Католицька Церква про етнорелігійні виміри культури

Процеси, що відбуваються на етнонаціональному та етноконфесійному ґрунті у різних країнах світу, в тому числі і в Україні, спонукають до вивчення питання про співвідношення та закономірності взаємодії етносу і релігії. Адже, як стверджує наш вітчизняний дослідник І. Власовський, “зв'язок між національністю і релігією в історії людства треба признати явищем цілком природним” [Власовський І. Нарис історії Української православної церкви: У 4-х т.- К., 1998.-Т.1-С.9/].

Культурна історія народу нерозривно пов'язана з його етнічною історією. Етнічна історія - це реальний процес змін та подій в усій їх багатоманітності й повноті, яких зазнав певний етнос від часів свого виникнення й до сьогодення. Вивчати цей процес, гадаємо, є доцільним у сукупності його найбільш значних подій та зрушень, що збереглися в народній пам'яті, а також знайшли відображення в різних письмових джерелах, пам'ятках матеріальної та духовної культурної творчості етносу. В

наш час набуває особливої актуальності питання про зв'язок релігії, культури та етнічної історії народу, без відповіді на яке формування нової культурної парадигми, що сприяла б духовному й культурному відродженню нації, бачиться досить ускладненим. Осмислює ці процеси як світська, так і богословська наука, звертаючись при цьому до широкого кола питань, пов'язаних з походженням та сутністю етнонаціональних спільнот, роллю релігії та церкви у їх становленні та розвитку, співвідношенням та взаємодією етносу, культури і релігії.

З богословської точки зору, церковна догматика сама по собі не може мати і не має етнонаціонального забарвлення. Етнонаціональна специфіка релігії найбільшою мірою проявляється у культовій сфері. Якраз на релігійному культі, на відміну від інших елементів релігійного комплексу, відбиток етнічних ознак є найпомітнішим. Одні і ті ж культові дії чи обряди, залежно від менталітету народу, можуть набувати різних відтінків. Особливості національної культури, традицій, фольклорних надбань накладають на релігійний культ свій відбиток. Тому реальні відмінності між віруючими різних конфесій полягають не стільки в уявленнях про надприродне, скільки в особливостях їх культових дій.

Культові елементи релігії, у свою чергу, досить активно взаємодіють з народною, національною культурою, традиціями, звичаями, обрядами, глибоко проникають у побутову сферу. Незважаючи на те, що всі католицькі церкви світу мають однакову догматичну основу, між ними все ж спостерігаються обрядово-культові відмінності, зумовлені характером впливу на них національних культур, звичаїв, традицій народів, що їх сповідують.

Тому чимало народів, які сповідують одну і ту ж релігію, є досить різними за своєю етнонаціональною суттю, культурою, мовою, звичаями та традиціями. Так, незважаючи на те, що у кожної із націй – французької, іспанської, італійської та інших – однією з етнічних ознак є католицька релігія, вони не перестають бути самими собою. Адже, крім релігії, у них є інші яскраво виражені етнічні ознаки – мовні, культурні, фольклорні, психологічні, побутові, звичаєві тощо.

Християнство, зокрема католицизм, своєю універсалізацією культу та вчення знімає розбіжності між локальними специфічними культовими діями та розумінням віри серед окремих частин етносу. Представники католицизму, враховуючи реалії сьогодення, формування нових стереотипів і стилів життя, намагаються знайти ті об'єднуючі чинники, які сприятимуть всебічному розвитку як окремої людини, так і людської спільноти, інтелектуальному зростанню особи та визначенню нею свого місця в теперішньому житті і баченні майбутнього. Одним із таких об'єднуючих чинників католики називають культуру, без якої Церква, на їхню думку, існувати не може. Вони говорять про цінність і розмаїтість культур, про плюралізм культур, а також про дотримання ними принципу національного самовираження в культурі. Підтвердженням цих слів є визначення культури папою Іваном Павлом II,

яка, на його думку, включає в себе “усе те, що формує людську особу і спільноту, в якій вона живе” [L’Osservatore Romano.- 1993, 15 sept.].

Католицизм намагається спонукати до активного засвоєння культури і подає новий вимір культури, який враховує сучасний спосіб, стиль, сенс життя індивіда, засвоєння ним картини світу, існуючих звичок, норм поведінки, властивих релігійній культурі, його входження в тіло культури через формування нових ціннісно важливих змістів. Сутність цього виміру культури базується на новому підході, запропонованому II Ватиканським Собором, який полягає у тому, щоб за будь-яких культурних умов, у будь-якому культурному контексті розпізнавати те, що може виявитися “зернами Євангелізації”. Отже, йдеться про потребу “інкультурації Євангелії” та “Євангелізації сучасних культур”, що приведе до нової євангелізації як самої Церкви, так і світу загалом. Виконати це складне завдання “інкультурації Євангелія” католицька Церква зможе лише за умови подання цієї інкультурації в тих нових формах, як тісно пов’язані з національними культурами. Відтак, сама Церква потребує інкультурації, наближення до національної культури, користування національною культурою як засобом євангелізації.

Трансформації, що відбулися в католицизмі, мають серйозну аргументацію богословів і, на їхню думку, спрощують практику інкультурації християнства в сучасному світі. Постійно піднімаються питання про те, що для успіху місії християнство повинне використовувати місцеву культуру, щоб бути зрозумілим людям даного часу і місця.

II Ватиканський Собор виділив два моменти, на підставі яких Церква приділяє надто велику увагу культурі різних народів і цивілізацій. По-перше, культура «безпосередньо впливає з розумної і суспільної природи людини» (№ 59, § 2), а тому необхідно «виявити особливу увагу до того неповторного і необхідного вираження особистості, яким є культура». По-друге, проповідь Євангелія в культурному контексті визначеного хронотопу культури забезпечує його розуміння у відповідності зі стандартами сприйняття даної культури.

«Бог, виявляючи Себе Своему народу, втілившись в Сині, говорив згідно культури, властивій епосі», - так обґрунтовує Собор необхідність враховувати особливості місцевих культур. Папа Іван Павло II підкреслює, що Церква, намагаючись пристосуватися до будь-якої форми людського суспільства і «освоїти усе, що є цінного в звичаях і різних формах життя народів» (№ 13, § 2), повинна знати і цінувати різні культури, з розумінням використовувати їх, щоб нести народам Благую Звістку.

Проблема діалогу і взаєморозуміння історично неоднорідних культур існувала завжди. Однак труднощі в трансляції ідей Євангелія виникають тоді, коли не тільки картина світу і традиції в даній культурі відмінні від християнських, але і цінності культури протилежні євангельському ідеалу. У такому випадку процес інкультурації не може бути дуже простим, оскільки прийняття християнства такою культурою чи суб’єктом культури буде

насамперед означати відмову від тих традицій, картини світу, віри, цінностей, що існували раніше.

Багато в чому непроста ситуація склалася навіть на тих територіях, де християнство є традиційною, історично сформованою релігією, саме тому в Енцикліці «Віра і розум» говориться: «Наше покоління стикається з проблемами, котрі доводилося вирішувати церкві в перші століття її існування» (Гл. VI, 72). Але католицька церква не залишає надії знайти ту мову, на якій вона зможе бути почута сучасною культурою. Проблема інкультурації безпосередньо пов'язана з питаннями діалогу Церкви і культури, взаємовпливом релігії на культуру і культури на релігію. Вона набуває сьогодні особливої гостроти в зв'язку з процесами секуляризації у сучасному суспільстві, які, на думку богословів, приведуть його до повної бездуховності. Тому необхідно визначити реальне місце християнства серед інших феноменів сучасної культури, виявити історико-культурні причини, що ініціюють процеси модернізації християнства, проаналізувати основні аргументи на користь можливості чи неможливості змін у його культово-догматичній сфері відповідно до вимог реалій часу.

Ідеї католицького модернізму були засуджені як Папою Пієм X, так і його послідовниками Пієм XI (1922-1939) і Пієм XII (1939- 1958). І тільки при Папі Івані XXIII (1958-1963) ситуація змінилася. Він увійшов в історію папства як церковний реформатор. Він відійшов від курсу свого попередника, був натхненником і главою прихильників церковної реформи, яка одержала перемогу на II Ватиканському Соборі.

II Ватиканський собор Католицької церкви проголосив ідею „*aggiornamento*” („осучаснення”, „відновлення” Церкви), провів у життя революційні літургійні і канонічні реформи, у результаті яких у лоні Римо-Католицької Церкви відбувся різкий поворот до модернізації богослужіння, до посилення тенденцій екуменізму в сучасному ліберальному католицькому богослов'ї.

Собор висловився за розмаїтість літургійної типології відповідно до різних традицій і культур, а також за спрощення обрядів. Територіальні церковні влади одержали право виносити рішення про використання сучасних місцевих мов (при збереженні можливості служити месу й латиною).

Зацікавленість католицькою церквою в культурі проявляється і в сучасний період. Адже культура виступає тим феноменом, що створюється людиною й існує для людини, охоплює все життя народу, його народні традиції, звичаї, національну свідомість. Через діалог Церкви з національними культурами відбувається сьогодні зближення релігійної віри і національної культури, втілення католицизму в культуру того чи іншого народу, в його історичний поступальний розвиток.

З основних документів католицької Церкви випливає, що культура сучасного людства знаходиться в стані кризи. Криза культури пов'язується з кризою в релігії, занепадом віри, витісненням християнських моральних

норм, настанням бездуховності в культурно-цивілізаційній сфері, зі зникненням трансцендентного розуміння людського існування, посиленням духу секуляризму й етичного релятивізму. [Weiler R. Einführung in die katholische Soziallehre: Ein systematischer Abriss.-Graz, 1991.- P. 144]

Модернізований католицизм визнає небезпеку процесів секуляризації всіх сфер суспільного життя, яка охопила світ наприкінці ХХ століття. Вихід з цього положення католики вбачають у зверненні до біблійних основ людського життя. З одного боку - це означає зміцнення віри серед жителів тих регіонів, куди християнство прийшло багато століть тому. Аджорнаменто має на меті нібито знову прилучити до релігійних норм ці народи, заново їх християнізувати. З іншого боку – спрямувати вибір невіруючих у русло християнства. Найважливішу роль у вирішенні цих найголовніших завдань католицизму приділяється „проповідуванню соціального вчення Церкви”, тому що, за висловом Папи Римського, „не існує істинного вирішення „соціального питання” поза Євангелієм”.

Найбільш повно принципи аджорнаменто викладені в Пастирській конституції про Церкву в сучасному світі, частіше названої за першими словами „Gaudium et spes” („Радість і надія”). Її автори намагаються підсумувати в релігійно-етичних поняттях усі ті зміни, що відбулися як у суспільному, так і в особистому житті людей. Вони говорять про Церкву, яка допомагає людям, яка бажає зробити свій внесок у соціальний прогрес: „Католицька церква прагне подати ідеали і цілі, які вона пропонує сучасній людині, як ідеали і цілі, що випливають з її практичного життя і відповідають її практичним інтересам”. Вона „визнає все те позитивне, що є в сучасному соціальному динамізмі, особливо ж - еволюцію в напрямку єдності, процес здорової соціалізації” (Gaudium et spes.- § 42).

Яскравим прикладом модернізаційного процесу інкультурації „в дії” є діяльність РКЦ в Україні. Соціально активна католицька політика інкультурації, що успішно розвивається та послідовно модернізується на українських теренах, виявляється досить привабливою для віруючих. Про це свідчить стійке зростання кількості громад РКЦ та УГКЦ у країні протягом останнього десятиліття. [Церкви і релігійні організації України у 2002 році. Довідник //Редакційна колегія: В.Бондаренко та ін. – К., 2003. – 126с).]Як відзначає А.М.Колодний, „Ми живемо за умов прискорення суспільного прогресу. Конфесія, яка хоче вижити, не відстати, має змінюватися відповідно до нашого часу, його потреб і перспектив... Католицизм, як вагомий духовний рух сучасності й одна з найдинамічніших християнських конфесій, має великі підстави для домінування в релігійному житті наступного століття” [Колодний А.М. Проблеми і перспективи християнства ХХІ століття // Християнство: контекст світової історії і культури. Науковий збірник конференції / Ред. кол.: А.М.Колодний П.Л.Яроцький. - Київ, 2000. - С.55-56].

Як слушно зауважив, підсумовуючи наслідки модернізації католицького вчення в ХХ столітті, проф. П.Яроцький, „інкультурована”

церква завтрашнього дня - це синтез великих культур і філософій, пристосованих до Євангелія. Якщо такий проект буде реалізованим, то людство в XXI ст. може зустрітися, по суті, з новою універсальною релігією” [Яроцький П.Л. Етноконфесійна толерантність - морально-етичний дискурс третього тисячоліття // Християнство і мораль. - Тернопіль, 2002.- С. 90].

В інкультурації ролі Церкви надається надзвичайно важливе значення. Церква покликана стежити за тим, щоб нові культурні форми без перекручувань втілювали основні екзистенціальні істини, які сповіщають світу Євангеліє. Богослов'я вбачає своє завдання в тому, щоб забезпечити Церкву фундаментальними орієнтирами, що дозволяють їй у кожному конкретному випадку виносити судження про те, які культурні форми вірно втілюють Євангеліє, а які, власне кажучи, є вираженням “іншого Євангелія”. Церква намагається застосовувати богословські, а не просто етичні, критерії оцінки інкультурації, оскільки останні часто збігаються з культурними.

Спроби інкультурації християнства в різні культури не завжди були однаково успішні. Але те, що християнське вчення поширилося по світі, свідчить про те, що процес інкультурації має власні закони. Наприклад, коли християнське Євангеліє проповідувалося грекам, воно стикалося з культурою, яка не просто була іншою, але глибоко протилежною тій, котра породила Євангеліє історично, тобто семітській культурі. Історики сперечаються про те, наскільки елліністична культура проникнула в іудаїзм часів Ісуса Христа. Дослідники розходяться в думках, чи була це успішна інкультурація, вірна Євангелію, чи “жорстка еллінізація”, як вважав Гарнак. Але, з погляду католицької традиції, те, що відбулося в патристичну епоху, було саме успішною інкультурацією, оскільки чистота Євангелії не була втрачена.

Однак саму можливість інкультурації не можна вважати тільки проблемою правильності чи неправильності організації процесу включення ідеї в культуру. Для цього сама ідея повинна бути наділена незаперечною цінністю, універсальною для людей різних культур. У християнстві унікальна роль відводиться любові. У Новому Завіті основною заповіддю Ісус назвав любов до Бога, а також – любов до ближнього, навіть до своїх ворогів. Однак для сучасної людини, яка за допомогою інтелекту осмислює «об'єктивну реальність», однієї проповіді любові вже недостатньо. За дві тисячі років світ істотно змінився, значно виріс культурний, інтелектуальний потенціал людства і водночас виникли труднощі у формуванні взаємовідносин Церкви і світу всередині суспільства, що часом відкидає віру. Їй доводиться обирати шлях, який би відповідав науковому, педагогічному і технічному прогресу, так само як суспільно-політичним устремлінням і змінам морального і релігійного порядку. У цьому полягає сутність завдання, котре нова культура ставить зараз перед релігією. Як сказав кардинал Поль Пупар, «мова йде вже не тільки про те, щоб учитися новій мові, пристосовуватися до нових категорій, але і про те, щоб прийняти ті значні зміни, що відбулися в Старому Завіті з маленьким іудеєм, що загубився у величезному Вавилоні. Загубився,

тому що в нього тепер немає орієнтирів. Чи, вірніше, він зберіг їх, але інші більше не визнають їх, а отже не визнають його віри». [Поль Пупар. Церковь и культура. Заметки о пастырстве разума.- Милан-Москва, 1993. – С. 37].

Отже, процеси, що відбуваються сьогодні в католицизмі, відображають, з одного боку, конфлікт між релігією і культурою, а з іншого боку - спробу пошуку компромісу, оптимального вирішення питання про місце і роль релігії в сучасному світі. При цьому діалог церкви з національними культурами стає настільки важливою життєвою необхідністю, від якої залежить подальша доля католицької церкви ХХІ століття, що намагається наблизитися до кожної людини, до життя кожного народу, допомагає цим народам жити у відповідності з національними та релігійними традиціями, намагається зблизити релігійну віру і народну культуру, щоб в такий спосіб зробити можливим втілення католицизму в культуру того чи іншого народу, наблизити сучасну культуру до Євангелії.

Вирішення поставлених перед Церквою завдань щодо взаємозв'язку релігії, культури, етносу, етнорелігійних вимірів культури зумовлює вирішення нею ще багатьох проблем. Насамперед, це стосується суспільно-політичних проблем (подолання соціальної відсталості та нерівності народів, сприяння вирішенню міжнаціональних, расових, міжконфесійних конфліктів, встановленню політичної стабільності, вшануванню прав і свобод всіх народів), а також демографічних, екологічних, гуманітарних проблем тощо. Наскільки тісно Католицька церква процес "євангелізації Церкви і світу" буде пов'язувати з вирішенням означеного кола проблем, наскільки пріоритетними ці теми будуть при проведенні міжнародної політики Ватикану, настільки це сприятиме зближенню віри і культури, віри і етносу, вдалим спробам інкультурації християнства в різні національні культури.

Як показала практика, інкультурація християнства – це входження в культуру ціннісних змістів, виявлення прихованого чи того, що ще не відбулося, реальність, багато в чому не залежна від цілеспрямованих зусиль окремих особистостей чи еліт. Це процес, що має характеристично самоорганізуючогося. При цьому немаловажно, яким цінностям віддасть перевагу сама культура.

Інкультурація в католицькому варіанті – це внесення євангельських істин у культуру мовою цієї культури, облік культурної ситуації як у християнських країнах, так і в інших культурних традиціях, пошук нових форм євангелізації аж до зміни літургії відповідно до вимог конкретної культури.

Однак, так чи інакше, будь-якій культурі потрібне не привнесення нової емпірії, а привнесення нових змістів. Тільки це може зробити «християнізацію культури», утім, як і успішну інкультурацію, можливими. Одним із таких нових важливих змістів є етнорелігійний вимір культури, котрий звершує концепцію поєднання релігійної віри і національної культури, робить можливою зустріч Церкви із культурою багатьох народів і усвідомлення цими народами своєї місії у цьому складному світі.

Осмилення зв'язку релігії, культури, нації допомагає народам розкривати етнічні відмінності одного народу від іншого, унікальні властивості власних національних культур, специфіку свого національного характеру, національної душі, національної самосвідомості, релігійного духу народу, його духовного потенціалу.

6. Зміна смислових акцентів у стратегії взаємодії зі світом Католицької Церкви

Строкати світоглядні уявлення наших сучасників є виявом загальносвітоглядних процесів у світі, які, зазвичай, визначаються через поняття “глобалізаційні процеси”, “інформаційна доба”, “постмодерна настанова” і супроводжуються зокрема такими негативними доповненнями, як “глобальні проблеми людства”, “інформаційна перенасиченість”, “втрата віри в розумність людства та його історичний прогрес”. До останніх слід також віднести втрату віри в наявність істинного сенсу життя, світу, історії і, як наслідок, відсутність віри у гарантовані перспективи досягнення належного стану буття. Зрозуміло, що ці проблеми тим чи іншим чином вкорінені саме у духовній сфері, адже відсутність чи неактуальність основ світогляду може привести до інформаційної розгубленості, відчуженості від світу, втрати самоідентичності та гармонійного й цілісного бачення буття в його різновекторних часових параметрах. Вочевидь, що саме релігія, а зокрема й Католицька Церква, має історично вироблені та перевірені засоби для повернення людському світогляду віри у дійсні, вагомні підстави й перспективи людського життя. Зрештою й самі релігійні організації мають неабияке зацікавлення в своїй актуальності в сучасному світі, адже від цього залежатиме й їхнє майбутнє.

Сучасні католицькі дослідники та теологи значну увагу приділяють осмиленню основ християнського світогляду [Каспер В. Ісус Христос. — К., 2002], тим ціннісним орієнтирам та етичним нормам, що програмували розвиток християнсько-європейської культури упродовж століть [Хабермас Ю. Дополитические основы демократического государства?// Диалектика секуляризации. О разуме и религии.- М., 2006], намагаються віднайти прийнятні способи адаптації християнського віровчення до змінених світоглядних запитів сучасного світу [Жицінський Ю. Бог постмодерністів. — Львів, 2004]. Перехід християнства із другого тисячоліття у третє для Католицької Церкви супроводжується змінами смислових акцентів у взаємодії зі світом, що є логічним процесом трансформації уявлень про її роль та місце у наявних соціально-світоглядних умовах з одного боку, а з іншого – наслідком попередньої діяльності з адаптації в секуляризованому, полірелігійному, але ж витоково традиційно-християнському європейському у